

*Трудове на Специализираното висше училище
по библиотекознание и информационни технологии*

Том 8, 2010

*Proceedings of the State University
of Library Studies and Information Technologies*

Volume 8, 2010

МАРГАРИТА ДИМЧЕВСКА И ПРОБЛЕМИТЕ НА БИБЛИОТЕЧНАТА АХИТЕКТУРА

Мария Младенова

1. Първата изложба на планове и снимки на чуждестранни библиотеки в България

Изложбата на снимки и планове на модерни библиотеки в редица западни страни, експонирана в Рим по време на Първия световен конгрес на библиотекарите и библиографите (15–30 юни 1929 г., Италия), поражда у Димчевска желанието същата да бъде показана и в София. Очевидно водените от нея преговори с представителите на страните, участвали в изложбата, се увенчават с успех и те се съгласяват голяма част от експонатите, показани в Рим, да заминат за София. Вероятно Димчевска се е надявала, че изложените модерни образци ще породят желание и у нас да се изградят подобни библиотеки, още повече че по това време в България няма нито една сграда, строена специално за библиотека. Многократно поставяният въпрос за необходимостта от построяването на специална сграда за Народната библиотека е отлаган повече от 60 години поради постоянните финансови затруднения на държавата, а Университетската ни библиотека също няма собствена сграда въпреки многогодишните усилия на Стоян Аргиров в тази посока.

Може да се предполага, че организацията на транспортирането на експонатите е струвало немалко грижи и усилия на Димчевска, но идеята за такава изложба получава подкрепата на Министерството на народното просвещение в лицето на министър Н. Найденов и тя става факт. Подредена е в салона на Постоянната художествена галерия на ул. „Аксаков” и

привлича вниманието не само на представители на библиотечната общност и на част от българската интелигенция, но и на представители на печата. Кратък анонс за нея публикува в сп. „Българска книга” и редакторът му Тодор Боров, който добре познава архитектурата на библиотеките и постиженията ѝ в редица страни (Бълг. книга, 1930, № 2, с. 222).

Изложбата е отразена и на страниците на някои вестници, тъй като тя е събитие за България и е първата за страната ни експозиция, която изгражда представи за постиженията на библиотечната архитектура в Америка и в редица страни от Европа.

Доста подробно представя събитието Сирак Скитник – известен поет, художник и журналист. Работил и като библиотекар в МНП (1924–1925), той подхожда към изложбата с явно разбиране. На страниците на в. „Слово” (№ 2291, 3 февр. 1930) публикува материал под заглавие „Библиотечна изложба”, който показва и познаване на библиотечното дело както в България, така и в чужбина. В уводната част на статията си авторът прави кратък преглед на състоянието на библиотеките в България, като казва: „Ние нямаме добре уредени библиотеки, нямаме удобни читалищни и библиотечни помещения, нямаме модернизирана библиотечна система и мебелировка, но култ, любов към книгата имаме. Това е същественото. На тоя култ се дължат хилядите библиотеки и читалища в страната, за съществуването на които мнозина не знаят. Направеното през 50-годишния ни свободен живот е твърде много. Няма село, в което да няма поне библиотека при училището, във от тая на читалището, ако има такова. Няма гимназия, няма прогимназия, няма основно училище, което да няма прилично (според средствата си) уредена библиотека. Библиотеки имат и всички сдружения в села и градове, а в големите градчета съвсем не е рядкост да намерите и ценни частни библиотеки... От това следва, че ние имаме богати условия за организиране на библиотечното дело в България. **Липсват ни само средства и специално подготвени работници**” [1]. Тази хронична липса на средства в държавния бюджет на страната за библиотеките, превърнала се в неприятна традиция и до днес – 80 години след написването на тази статия, е причина българските библиотеки да бъдат на последно място сред библиотеките на 27-те страни, членуващи в Европейския съюз, и по-лошото е, че няма почти никакви надежди тази ситуация да се промени в обозримо бъдеще.

На изложбата чрез множество фотографии и снимки на архитектурни планове е показана библиотечната действителност в Америка, Англия, Италия, Франция, Холандия и Швейцария. Сирак Скитник отбелязва: „Тук виждаме библиотеки-дворци, обширни, светли читални салони, уютни кътчета за работа, складове за книги, уредени по последната дума на библиотечната архитектура и техника. Виждаме съвсем нови шкафни и

мебелни образци на две известни фирми. Всичкият този материал представлява специален интерес не само за библиотекаря, за читалищния деец, но и за архитекта” [1].

На изложбата най-цялостно са представени американските библиотеки. Показани са библиотеките при основни училища дори и в селата, при колежи и университети, градски и регионални, към болници. Посетителят ù получава впечатления и за детските библиотеки и техните читални, „четенето у децата се поощрява чрез детски сдружения” – пояснява авторът. В изложбата намират място и библиотеките за слепи, които получават желаните книги по пощата безплатно. Сирак Скитник напомня, че тези институти са „създадени по частна инициатива и с частни средства”. Отделено е място и на подвижните библиотеки в Америка, „които пращат книгите на серии по пощата във фабрики, заведения, селища, където няма уредени такива” [1].

Авторът пояснява, че при някои библиотеки в Америка съществуват „справочни служби, от които по телефона могат да ви дадат най-разнообразни сведения, които са ви нужни”. Той не пропуска да отбележи, че в Канада и Америка 30 библиотекарски училища подготвят персонал за разнообразните служби при многобройните американски библиотеки. Както знаем, по това време у нас курсовете към ВЧС и факултативните лекции по библиотекознание в СУ, четени от Стоян Аргиров, са единствените неэффективни образователни форми, които дават основен минимум от професионални знания на библиотекарите, пожелали да обогатят своите специални познания.

Аналогична е ситуацията в Англия, в която в някои градове постиженията са „по-грандиозни и в по-широки размери”.

Френските библиотеки са по-слабо застъпени. Показана е работата само в една детска библиотека.

От Италия е представена библиотека „Чивика”, която, въпреки че се намира в много стария дворец на Сфорците (фамилия милански херцози) от XV в., той е изцяло вътрешно модернизирани за нуждите на библиотеката, в чийто фонд се намират хиляди уникални издания.

Показана е и Библиотеката на Ватикана, чиито хранилища са снабдени с „проветрители и регулатори на сухотата и влажността на въздуха” [1]. По това време в тази библиотека се правят генерални реформи, които се осъществяват от група американски специалисти, ръководени от У. Бишоп. Сред презентираните библиотеки е и тази при „Обществото на народите (Швейцария), основана от г-ца Вилсон, която неотдавна беше гостенка на България. Тя е най-голямата библиотека в Европа. Притежава около 100 000 тома, от които 70 000 са събрани от самата г-ца Вилсон” [1].

ние ще дадем статия от г. Ст. Аргиров за резултатите от конкурса по изработване на план за Университетска библиотека, новата сграда на която ще бъде първото здание в България, строено специално за голяма библиотека” [2, с. 64].

В уводната част на статията си авторката изтъква, че „съществуват еднакви основни принципи при строежа на библиотеките. И само когато библиотечната сграда е построена според тези общи основни принципи, може да се очаква едно правилно разрешение на нейните специални задачи. Успехът на една библиотека е до голяма степен в зависимост от нейната постройка, а постройката – от библиотекаря, мястото, архитекта и плана” [2, с. 65].

Библиотекарят, изборът на мястото, архитектът и планът са обект на четирите структурни части на статията, в които тя успешно синтезира същността на библиотечната архитектура, която, въпреки че е част от общата архитектура, има и съществена специфика, определяща се от особеностите на обемно-планировъчните изисквания към сградата и помещениата в библиотеката с оглед на тяхното функционално предназначение.

Според Димчевска **библиотекарят**, който трябва да бъде пръв сътрудник на архитекта при създаването на архитектурния план на сградата, „трябва да бъде избран и назначен още преди да се ангажира архитектът, защото библиотекарят ще определи нуждите на разните служби в библиотеката, подходящия размер и разположение на стаите за икономична и ефикасна администрация, както и ще предвиди бъдещото развитие на библиотеката. Той е този, който приготвя в съгласие с библиотечното настоятелство точно определен проект за архитекта. След като проучи добре местните условия и нужди, библиотекарят изработва заедно с архитекта подходящия план. Архитектът, който цени репутацията си, трябва да изработва днес плана на една библиотека с пълното съдействие на библиотекаря ѝ. Ако ли пък библиотеката няма специалист библиотекар, тя трябва непременно да ангажира временно запознат с работата библиотекар, за да не изкупува впоследствие грешките на невежеството на полузнанието” [2, с. 65]. Световната, а и българската практика са доказали, че функционални библиотечни сгради се получават само тогава, когато проектите се създават при близкото участие на компетентен библиотекар специалист.

Мястото. Изяснявайки въпроса за избора на мястото, предназначено за библиотечната сграда, Димчевска посочва шест, валидни и днес, основни условия, на които то задължително трябва да отговаря:

„1. Централно местоположение по отношение на публиката, която библиотеката обслужва;

Представени са и библиотеките в няколко холандски градове, а от снимките личи голямата грижа към книгата, проявявана в страната.

В заключение Сирак Скитник пише: „Всичко, което виждаме в тая първа по рода си изложба у нас, е израз не само на духовна култура, но и на материална. Ние сме бедна страна и при най-голямо желание мъчно можем да имаме удобствата и целесъобразността на западните и американските библиотеки, но ние имаме култа към книгата, към библиотеката, имаме голям процент хора, които четат, имаме и желанието да обновим нашите библиотеки и това е залогът, че не след много години България не ще бъде последна в Европа със своето библиотечно дело” [1]. За съжаление времето показва, че оптимизмът на автора е бил неоправдан. Българските библиотеки никога не станаха приоритет на държавната политика. И днес те са последни в Европа по много показатели, което ги прави неравностойни европейски партньори.

Ако се върнем във времето, в началото на далечната 1930 г., когато е организирана успешно първата за България изложба на планове и снимки на чуждестранни библиотеки, която остава и последна, трябва да кажем, че тя доказва няколко неща, отнасящи се до М. Димчевска: авторитет и доверие сред западните си колеги и в Министерството на народното просвещение у нас, енергичност и големи организаторски качества, и още нещо – познания и интереси в сферата на модерната архитектура, която отразява и еволюцията на библиотеката като социален институт.

2. Възгледите на М. Димчевска за библиотечната архитектура

Доскоро ми беше известна само една публикация на Димчевска в тази област – „Модерни библиотечни сгради”, намерила място още в първата книжка на сп. „Българска книга” (1930, № 1, с. 64–68), редактирано от Тодор Боров. Като имам предвид амбицията на редактора списанието му да бъде трибуна само на знаещи личности, високите му критерии към авторите и предлаганите от тях текстове, както и личните му компетенции в областта на библиотечната архитектура, мога да предположа, че сам той е ценял информираността на Димчевска в тази област. Иначе не би я поканил за участие в списанието.

Статията ѝ се предхожда от редакционна бележка, вероятно написана от самия Боров, която съдържа и своеобразна висока оценка на публикацията ѝ: „Предметните изтъквания, които г-ца Димчевска прави в настоящата статия, могат да бъдат особено полезни при строежа на нови читалищни сгради в страната (подч. м., М. М.). В следващата книжка

2. Да е близо до главна улица (ако обаче е на главна улица – да е достатъчно голямо, за да позволи построяването на сградата в двора, далеч от шума на улицата);

3. Да е в квартал, който няма някой ден да задуши библиотеката с големи, гъсто построени сгради;

4. Да има правилна форма – ако не може да заеме цял квартал, най-малко да е на ъглово място;

5. Големината на парцела да дава възможност за постройка на самостоятелна, не прикрепена до друго здание сграда и да задоволява не само сегашни нужди и цели на библиотеката, а и бъдещи разширения, като се има предвид, че библиотеки не се градят по-високи от два етажа;

6. И най-сетне, мястото трябва да е сухо, хигиенично, равно и осветено най-малко от три страни” [2, с. 65].

Димчевска съветва при избора на мястото винаги „да се имат предвид целите на библиотеката, местните условия и изискванията на модерно уредена библиотека” (подч. м., М. М.) [2, с. 65], като напомня, че бъдещите разходи по сградата в значителна степен зависят и от нейното местоположение.

Архитектът. Всеизвестно е, че решаващ фактор за успеха или неуспеха на всяка библиотечна сграда е нейният архитект, поради което днес в света съществува значителен набор от меродавни изисквания, на които той трябва да отговаря. Към него Димчевска предявява редица изисквания, валидни и днес: „Да е добър строител; да не държи на външния изглед в ущърб на икономичното и удобното вътрешно разпределение; да умее да съчетава красивото с практичното; да е готов да се вслушва в изискванията и нуждите на библиотеката и да не жали труд лично да се запознае с предназначението на една библиотека; и най-после да е достатъчно голям архитект, за да приеме съдействието на библиотекаря. Но веднъж избран, архитектът трябва да се остави свободен да изпълни така, както той намира за добре дадените му условия, особено по отношение на строителни методи и материали, отопление и проветряване” [2, с. 66].

Планът. Като подчертава отново, че планът трябва да е резултат от съвместната работа на специалист библиотекар и внимателно подбран архитект, Димчевска изтъква, че всеки тип библиотека – селска, народна, университетска, публична или детска, се отличава по своите потребности и е необходимо те да отговарят на особени, характерни само за тях принципи. Въпреки това обаче, всички добри библиотечни сгради се подчиняват на редица общи принципи, които тя излага, номерирайки ги от 1 до 11, като към всеки от тях дава конкретни пояснения и полезни съвети. Поради това тази част от статията е и най-дълга. Ще се опитам да резюмирам

Библиотеката на Висшата кооперативна школа и частично във Втора софийска девическа гимназия” [2, с. 67], Димчевска прогнозира, че в обозримо бъдеще тя ще се наложи и в други наши библиотеки, поради което съветва в плана да се предвиди и необходимото място за нея, за да не се налагат сложни реорганизации след въвеждането ѝ.

6. Авторката изяснява, че библиотечните сгради не се строят по-високи от два етажа, а „малките са винаги едноетажни”. Затова на първия етаж се разполагат отделите, които са ангажирани с обслужването на читателите, а на втория – служебните помещения. Подчертава, че заемното бюро се поставя срещу входа, така че един специалист да може да контролира входа, да обслужва читателите с книги и да може да наблюдава „поне две читални”.

7. Димчевска изтъква, че „от съображения за икономия на персонал и строителен материал вътрешните стени в модерните библиотеки се избягват” [2, с. 68] и по този начин един специалист може да наблюдава цял етаж, а различните зони могат да се оформят с нови композиционни решения, при които се използват двойни лавици за книги, стъклени прегради или колони.

8. Интересни са указанията, дадени за предназначението на приземния етаж. В него са предвидени помещения за отоплителната система (казани, въглища и др.), както и за книговезницата на библиотеката. В приземния етаж се проектира и „салон за сказки, събрания и театрални представления”, който е с външен вход, за да не се смущават читателите.

9. Поради това, че една от функциите на библиотечните сгради е защита на книгите като материална ценност, Димчевска дава и важни указания, свързани с необходимостта от противопожарно осигуряване на сградата, като съветва „да се употребява колкото е възможно по-малко дървен материал” [2, с. 68].

10. Според авторката най-доброто отопление е водното с радиатори под прозорците, най-безопасното осветление е електрическото, а „най-ефикасното проветряване – естественото, чрез прозорци” [2, с. 68].

11. Последният принцип е посветен на прозорците в читалните и другите зали, които трябва да са „обезателно на 2 метра височина от пода”, за да може мястото под тях да се използва за лавици за книги.

В заключение авторката споделя, че най-изпитани и „популярни форми за библиотечни сгради са правоъгълната, т.нар. „детелина” или „пеперуда”, главно печатно Т и четириъгълната с дворно място в центъра” [2, с. 68].

Големите библиотеки предпочитат последните две форми, а малките – първите две. „Правоъгълната се гради без вътрешни стени и е удобна за библиотеки с един библиотекар. Много популярен и удобен е планът

„пеперуда”, защото позволява освен три правоъгълни помещения за публичката и канцеларски помещения за персонала.

Планът Т успешно се поддава на почти безгранични бъдещи разширения – Т □□ □□ и пр. [2, с. 68].

На финала Димчевска припомня, че **първо** се планира вътрешната композиция на сградата и в зависимост от нея – външната ѝ част.

Към статията си Димчевска публикува като илюстрации и плановете на 4 различни американски библиотеки: на селска библиотека (правоъгълен тип) със сутерен и първи етаж, правоъгълен план (сутерен и първи етаж), изработен от секретаря на Карнегиевата корпорация, при който са спазени и личните изисквания на А. Карнеги за библиотечната архитектура, който препоръчвал да се строят максимално функционални библиотеки с минимална украса. Тази тенденция води към краен функционализъм, който е особено модерен през 30-те години на ХХ в. – времето, по което Димчевска публикува статията си.

Другите два плана са на публична библиотека в Портланд (тип „пеперуда”) и на библиотеката на артилерийското училище „Форт Монро”, като са дадени и имената на архитектите. За по-лесно разчитане върху плановете със собствения си почерк Димчевска е написала: библиотекар, заемно бюро, читалня, детска читалня, справочна, салон за сказки (театър), склад, въглища, парни котли, огняр, стая за занимания, канцелария, работилница, списания, помощник-библиотекар.

Впечатли ме това, че на първо място е дала плана за селска библиотека, в който освен традиционните помещения са предвидени отделна детска читалня, отделна справочна зала и салон за сказки (театър), които за нашата действителност по това време са необичайни.

Естественият въпрос, който си зададох, беше: ползвани ли са тези плановете, били ли са полезни при разгръщаното се строителство на читалищни сгради в българските села? Мисля, че те са били полезни, като имам предвид случващото се по това време в страната. Гласуваният от Народното събрание на 2 март 1927 г. Закон за народните читалища (ДВ, № 291, 29 март 1927) дава бързо значителни резултати, въпреки че не е съвършен. Пред юбилейния конгрес на Върховния читалищен съюз през 1937 г. се отбелязва, че само за 5 години (1927–1932) се създават 1604 нови читалища. В края на 1933 г. читалищата в страната са общо 2801 (152 градски и 2649 селски, тъй като България е селска страна). През 1936 г. те са вече 2980. В резултат на закона читалищата в страната и членовете на съюза се увеличават почти четири пъти. Значително нарастват и средствата, с които разполагат читалищата: от 47 млн. лв. през 1933 г. до 86 млн. през 1939 г. През 1936 г. читалищата имат различни фондове около 44 млн. лв., от които най-значителен е този за стро-

еж на читалищни сгради – 40 млн. лв. Ако през 1936 г. собствени сгради имат 308 читалища, до 1944 г., въпреки трудните условия, в които се развиват читалищата, сградите се увеличават на 530. Поради това допускам, че тази публикация е била полезна на българската архитектура в процеса на създаването на плановете за новите читалищни сгради. Напълно възможно е Димчевска да е била използвана и като консултант от някои читалищни настоятелства по повод създаването на проектите за техните сгради.

Макар и писана преди 80 години, статията отразява не само широките познания на Димчевска в областта на модерната библиотечна архитектура – област, в която посветените и до днес са единици, но и една сфера на сериозни професионални интереси, която остава периметър предимно на мъжете.

Доскоро смятах, че това е единствената ѝ публикация в тази научна област, но се оказа, че не съм била права. В откритата справка за нея в Архива на полицията [3] от 1964 г. на с. 4 бе даден списък на по-важни публикации на Димчевска, от който „изскочиха” редица неизвестни досега нейни печатни прояви в чужбина и у нас, сред които бе и статията ѝ „Строителни принципи на Американските и Английски библиотеки”, публикувана в първата годишнина на Известия на Инженерно-архитектурната камара (1938, 25 юли, № 14, с. 239–253). Прегледът на материала ме убеждава, че това не е статия, а повече от студия, която впечатлява и с обема, и със съдържанието си, което заема цялата книжка, и е единственият материал, отпечатан в нея. Прочитът ѝ значително разширява представите за познанията на авторката в областта на библиотечната архитектура. Интересна е и редакционната бележка, която предхожда студията: „Редакцията дава място на този доклад сега, след приключване на конкурса за Народната библиотека, понеже Министерството на народното просвещение, по чието искане е бил изготвен докладът, не разрешаваше печатането му порано. Редакцията дава място на този доклад не само поради голямата оскъдица на литература (чужда и наша) по въпроса, но и поради обстоятелството, че авторката, която е главен библиотекар в Народната библиотека, е завършила Лондонския университет по библиотечно дело и е проучвала на място библиотеките в Съединените щати (243 библиотеки), в Англия, във Франция и Италия; непрестанно следи развоя на библиотечната архитектура в цял свят” [4].

Тази бележка обаче подсказва, че Димчевска определено е имала сериозен авторитет в страната на човек, вещ в областта на библиотечната архитектура, поради което МНП ѝ е възложило този отговорен доклад, доверявайки се на компетенциите ѝ, и още – в средите на българските архитекти тя също се е ползвала с уважение и признание на знаещ специалист в тази област.

еж на читалищни сгради – 40 млн. лв. Ако през 1936 г. собствени сгради имат 308 читалища, до 1944 г., въпреки трудните условия, в които се развиват читалищата, сградите се увеличават на 530. Поради това допускам, че тази публикация е била полезна на българската архитектура в процеса на създаването на плановете за новите читалищни сгради. Напълно възможно е Димчевска да е била използвана и като консултант от някои читалищни настоятелства по повод създаването на проектите за техните сгради.

Макар и писана преди 80 години, статията отразява не само широките познания на Димчевска в областта на модерната библиотечна архитектура – област, в която посветените и до днес са единици, но и една сфера на сериозни професионални интереси, която остава периметър предимно на мъжете.

Доскоро смятах, че това е единствената ѝ публикация в тази научна област, но се оказа, че не съм била права. В откритата справка за нея в Архива на полицията [3] от 1964 г. на с. 4 бе даден списък на по-важни публикации на Димчевска, от който „изскочиха” редица неизвестни досега нейни печатни прояви в чужбина и у нас, сред които бе и статията ѝ „Строителни принципи на Американските и Английски библиотеки”, публикувана в първата годишнина на Известия на Инженерно-архитектурната камара (1938, 25 юли, № 14, с. 239–253). Прегледът на материала ме убеждава, че това не е статия, а повече от студия, която впечатлява и с обема, и със съдържанието си, което заема цялата книжка, и е единственият материал, отпечатан в нея. Прочитът ѝ значително разширява представите за познанията на авторката в областта на библиотечната архитектура. Интересна е и редакционната бележка, която предхожда студията: „Редакцията дава място на този доклад сега, след приключване на конкурса за Народната библиотека, понеже Министерството на народното просвещение, по чието искане е бил изготвен докладът, не разрешаваше печатането му по-рано. Редакцията дава място на този доклад не само поради голямата оскъдица на литература (чужда и наша) по въпроса, но и поради обстоятелството, че авторката, която е главен библиотекар в Народната библиотека, е завършила Лондонския университет по библиотечно дело и е проучвала на място библиотеките в Съединените щати (243 библиотеки), в Англия, във Франция и Италия; непрестанно следи развоя на библиотечната архитектура в цял свят” [4].

Тази бележка обаче подсказва, че Димчевска определено е имала сериозен авторитет в страната на човек, вещ в областта на библиотечната архитектура, поради което МНП ѝ е възложило този отговорен доклад, доверявайки се на компетенциите ѝ, и още – в средите на българските архитекти тя също се е ползвала с уважение и признание на знаещ специалист в тази област.

В справката на полицията открих още два съществени факта, свързани с темата на настоящото изложение. Благодарение на личния си авторитет и на добрите си международни контакти Димчевска е издействала от Рокфелеровата фондация субсидия за 4 души български архитекти да проучат библиотечните постройки в чужбина, специално в Америка [5]. Другият факт е, че тя е била „назначена за член на журито за конкурса на новата сграда на Народната библиотека, но назначението е било отменено под натиск от директора на Народната библиотека” [6] – най-вероятно Райчо Райчев.

Прочитът на студията на Димчевска показва, че този път е насочила усилията си към архитектурата на големите библиотеки от типа на проектираната Национална библиотека на страната ни. Студията респектира и със структурата си, която е направена по американски модел – темите са изведени в самостоятелни заглавия, отделени с по-черни букви. Ето и темите, застъпени в публикацията: Архитект, Строителни разноски, Архитектурен стил, Вътрешно разпределение (приземие, етажите над него, складове, коридорите и холовете, прозорци, врати, стени, витрини, зали за постоянни изложби, зали за сказки, концертни зали, тавани, подове, украса), Строителни материали, Характеристики на американските и английските библиотеки (защита от пожар, шум, наводнение, кражба и земетръс), Нужди на отделните библиотечни помещения (за персонала и за посетителите, преходни помещения, за културно-образователни цели, складове, асансьори, съобщителни мрежи, мебелировка), Осветление, отопление и проветряване на сградата, Механизация.

Както се вижда от подтемите на студията ѝ, тя обхваща доста изчерпателно целия кръг от проблеми, свързани с архитектурата на библиотеките в Америка и Англия, където по това време са построени значителен брой големи библиотеки, доказали в практиката своите предимства. Димчевска застъпва идеята за диференциация на работата в библиотеката и за необходимостта от обособяване на три строго очертани функционални зони в библиотечната сграда: книгохранилище, помещения за читателите и служебни помещения. Тази концепция се различава съществено от архитектурата на библиотеките до XIX в., в които не се разграничават отделни функционални зони, а помещенията, в които се съхраняват книгите, служат едновременно за работно място на библиотекарите и за ползване на документите от читателите.

Усложняването на принципите на библиотечното обслужване през XX в. отново изменя архитектурния облик на библиотечните сгради, раждат се нови типове. Отказът от единната голяма читална зала, която дълго време е била център на архитектурната композиция, обогатява значително библиотечната архитектура. На смяна на единната читална зала идват ня-

колко неголеми отраслови зали. Децентрализацията на библиотечното обслужване определило строежа на сградите по метода на лъчите.

Разисквайки необходимостта към строителния план да не се подхожда „бързо и необмислено“, Димчевска сочи, че „Върху плановете на Конгресната библиотека във Вашингтон е работено цели **осем години**“ [7, с. 240], а постигнатите резултати са такива, че почти 150 години след построяването ѝ тя служи за модел на новостроящите се библиотеки. Като аргументи в същата посока изтъква, че „Балтиморската библиотека е постигнала ненадмината досега икономия в строеж и администрация благодарение на **петгодишна** усилена работа върху плановете. Плановете на новата библиотека на Оксфордския университет – Бодлеанската – също са работени години наред, тези на библиотеката на Фисканския университет – **15 месеца** и пр.“ [7, с. 240], въпреки наличието на „библиотечна компетентност и опитност“, които по това време в Европа са на по-ниско ниво.

Излагайки визията си за качествата на необходимата мебелировка, тя не пропуска и „каталожните шкафове“, чието производство в Америка е отдавна стандартизирано, като отбелязва, че „каталозите се поставят на най-стратегическото място в библиотеката, защото са **сърцето на библиотечната работа**“ (подч. м., М. М.) [7, с. 240].

С вещина излага и тезата си за художествената украса на библиотеката (стенописи, стъклописи и скулптура), като изтъква, че тя винаги е изящна, с усет за мярка и вкус и е в хармония със стила и целите на библиотеката, а задачата ѝ е да създава приветлива и приятна атмосфера за читателите.

Изтъквайки принципа за икономичност, строго спазван при планирането на библиотечните сгради в Америка, Димчевска пише: „За американските и за английските библиотеки, особено за първите, се носи у нас легенда, че те са баснословно богати и че парите в Америка се гребат с лопати. Напротив, привидната охолност на техните библиотеки се дължи до голяма степен на честното изразходване на строителните суми, на уменията да използват всяка стотинка и научно да проучват и най-малката подробност, за да изтръгнат максимални резултати. **Икономия** е девизът навсякъде – в строеж, в издръжка и в използване. Класически пример е Балтиморската публична библиотека, която се ползва със световно първенство за най-икономично построената и издържана библиотека“ [7, с. 246].

Когато разглежда потребностите от самостоятелни специализирани читални, Димчевска изисква и мотивира необходимостта от такива за ръкописи, карти, гравюри, музикални издания, както и за слепи читатели. За музикалните читални съветва стените на кабините да бъдат от непропускащи звуковете материали и да се предвиди снабдяването им с пиано и грамофони за прослушване на музикалните издания.

Авторката не пропуска да напомни и това, че в много западни библиотеки за известни учени се предвиждат и самостоятелни кабинети за работа, в които те могат да използват както пишещи машини, така и стенографи. Такива работни кабинети се срещат особено често в университетските библиотеки, които се предоставят на привилегировани читатели.

В плановете на големите библиотеки тя изисква и наличието на специални технически помещения като: фотолаборатория, необходима за микрофилмиране на „ръкописи и книжни редкости“, книговезница и печатница, които най-често се разполагат в приземния етаж и са със самостоятелен вход, за да не смущават читателите.

Като излага изискването си към осветлението за читалните, чиято „главна грижа е да се снабди всеки един читател с необходимата му светлина“ [7, с. 252], препоръчва да се използват специални рефлектори, изобретени от Сид и Ко, с които са осветени масите в Библиотеката на Колумбийския университет, а резултатите им според личната ѝ преценка са „великолепни“.

Споделяйки постиженията в областта на механизацията в американските библиотеки, Димчевска отбелязва: „На континенталци прави впечатление размерът на механизацията в американските библиотеки. Така те употребяват електрически гуми за изтриване на мастилото; електрически „миячки“ за подовите; електрически прахосмукачки – специална система, която изтегля праха от най-затънтените пукнатини и ъгли, без да се местят и вдигат книгите; автоматични машини за регистриране на заетите за домашно четене книги; електрическо сигниране на книгите; електрически часовници; автоматически алармени уреди против пожар и кражба; автоматическо поискване и изпращане на книги от складовете и обратно; електрическо отопление и пр. В това отношение новата Манчестерска библиотека е най-величественият пример на електро-механизирана библиотека. Американците не се двоумят да използват, където могат, механичната енергия, за да освободят и съсредоточат човешката енергия там, където механиката е безсилна – т.е. **в интелектуалната – най-важната – дейност на библиотеката**“ (подч. м., М. М.) [7, с. 252].

Студията на Димчевска впечатлява и с многобройните посочвания на постиженията на конкретни библиотеки, чрез които тя защитава тезите си. Публикацията ѝ съдържа и десет добре подбрани снимки и планове на библиотеки, чрез които тя сполучливо илюстрира принципите и реалните постижения на американската и английската библиотечна архитектура, която се развива динамично във времето, паралелно с променящите се функции на библиотеките, и отразява модерните тенденции в развитието им.

Сравнявайки, като непрофесионалист, изискванията на Димчевска към библиотечната архитектура с тези, осъществени в проекта на на-

шата Народна библиотека, създаден от известните архитекти Ив. Васильов и Д. Цолов, мисля, че той само в определена степен отговаря на европейските изисквания от първата четвърт на XX в., въпреки че навремето е предизвикал дълги и бурни дискусии, продължили повече от десет години както в печата, така и между институциите.

Всъщност въпросът за подходяща сграда на първата ни държавна културна институция, създадена няколко месеца след Освобождението ни от османското владичество, съпътства и библиотеката, и нейните директори от Константин Иречек до Тодор Боров, и културната общественост, и някои представители на българската държавност в продължение на почти седем десетилетия.

Прегледът на епопеята около сградата за Народната библиотека е извън обсега на моето изложение, а и тя е доста пространно отразена в редица статии на Тодор Боров, писани в продължение на две десетилетия и публикувани на страниците на в. „Развигор”, в. „Литературен глас”, в. „Мир”, „Зора” и др., както и в мемоарната му книга „Книга и литература” (1981) [8, с. 392].

След десетилетия на надежди, през 1939 г., по време на Втората световна война, когато директор на библиотеката е Райчо Райчев, строежът, проектиран от архитектите Ив. Васильов и Д. Цолов, е започнат и до октомври 1943 г. грубият строеж е почти завършен, покривът е сложен, а „силуетът на бъдещата Народна библиотека се очертаваше...” [8, с. 392] – според мемоарите на проф. Боров, водил почти епични битки за построяването ѝ. Но се случва така, че по време на бомбардировките над София от януари 1944 г. над сградата падат четири-пет бомби и тя е сериозно разрушена, изцяло е унищожена и старата сграда на библиотеката.

На 1.12.1944 г. проф. Боров е назначен за директор на разрушената Народна библиотека. Сериозната дилема, която възниква, е: Какво да се прави? Да се възстанови и довърши започнатата, но разрушена сграда, или тя да се разруши докрай и да се направи нов, по-съвършен проект за сградата на националната институция?

По това време в страната цари пълна разруха, в държавния бюджет не се предвиждат средства за строителство на библиотеката, липсват строителни материали, а потребностите от тях в разрушената столица са хиляди... Проф. Боров избира първия вариант, а Димчевска – втория.

По този повод в цитирания вече труд на Т. Боров той пише: „Маргарита Димчевска, бивша главна библиотекарка на Народната библиотека, американска възпитаничка и гореща привърженица на американските библиотечно-строителни възгледи, отправя през същото лято на 1945 г., още на 20 юни, едно изложение направо до Министерския съвет, озаглавено „Доводи за неизползване недовършената сграда на Народната библио-

тека за библиотека"... [8, с. 407], което е препратено до него за мнение. Оценявайки съдържанието му, той отбелязва: „Димчевска правеше наистина основателна критика на процедурата по изработване на плановете и по възлагане на строежа навремето тъкмо на тези проектанти, посочваше и някои функционални недостатъци на бъдещата сграда (неща, които бях посочвал и критикувал навремето и аз). Дотук добре. Но тя предлагаше поради тези миниатюрни прегрешения да се изостави изобщо недовършеният строеж, да се даде сградата за целите, предлагани от урбанистите, а „за Народната библиотека да се построи друга по по-внимателно, по-вещо и по-всестранно обмислени плановете“ [8, с. 407]. „Т.е. очевидно е нейното компетентно участие. А това означаваше да се започне всичко отначало! Димчевска като че ли не виждаше, че предлага всъщност заради бълхата да изгорим юргана. За щастие на библиотеката – между това Градоустройственият съвет на столицата бе отхвърлил вече инцидентно даденото мнение за превръщане на нашата сграда в правителствена резиденция, за „паради“ и пр. И за мен бе съвсем лесно да отбия този закъснял удар от страна на един огорчен, отстранен от библиотечното ръководство, иначе добър професионален библиотекар“ [8, с. 408].

И ако цитирам тези редове от спомените на Т. Боров, то е защото в тях се съдържа високата му оценка както за професионалните качества на Димчевска, така и на познанията ѝ в областта на библиотечната архитектура, в сферата на която той също е имал висока компетентност.

В процеса на издирванията си открих и други факти, потвърждаващи авторитета на Димчевска както пред МНП, така и сред българските архитекти.

Една публикация във в. „Зора“ от август 1939 г., посветена на предстоящите проучвания, които ще се правят в чужбина, е отбелязано, че от проектите за строежа на нашата Народна библиотека се е заинтересувала и „Рокфелеровата фондация със седалище в Париж, която е обещала на нашето правителство средствата, необходими за изпращане на специална наша делегация, която да проучи библиотечните строежи през последните години на Запад и в Америка. За тази цел министърът на просветата г. проф. д-р Филев е определил и състава на делегацията. В нея влизат: г. директорът на благоустройството г. инж. Каракостов, началникът на архитектурното отделение при Дирекцията на строежите г. арх. Калчев, арх. Иван Василев (правилната му фамилия е Васильов – М. М.), както и гл. библиотекар при Народната библиотека г-ца Маргарита Димчевска. Тази делегация ще замине наскоро за Париж, за да влезе във връзка с управлението на самата фондация, а след това ще предприеме своите проучвания в Швейцария, Англия, Съединените щати...“ Според автора е твърде възможно строежът „да бъде подпомогнат от Рокфелеровата фондация“ [9].

За съжаление, поради избухването на Втората световна война на 1.09.1939 г., пътуването не е осъществено, но човекът, който успява да привлече вниманието на Рокфелеровата фондация и да я ангажира с конкретния проблем на България, е Маргарита Димчевска.

Още един факт в подкрепа на тезата ми е и този, че тя е привлечена като експерт и в конференцията, организирана от министър Богдан Филев, по повод разискванията върху проекта за сградата на Народната библиотека, след като архитектите Васильов и Цолов са внесли редица корекции в него след направените бележки върху първоначалния му вариант, по който Димчевска дава редица препоръки, част от които имат за цел сградата да стане по-функционална и да се построи с по-икономичен разход на средства.

Според в. „Зора” в тази конференция, председателствана от министъра, участват архитектите Василев и Цолов, началникът на архитектурното отделение при Министерството на благоустройството арх. Калчев, гл. секретар на МНП Тома Върбанов, директорът на Народната библиотека Райчо Райчев и М. Димчевска – главен библиотекар в същата. След състоялите се разисквания окончателният план на сградата е почти приет [10].

Няма да привеждам други факти, доказващи сериозните познания и интереси на Димчевска в областта на библиотечната архитектура, които са правели впечатление на архитектите, с които е общувала и е водила убедителни професионални дискусии в област, в която знаещите и до днес са единици. Няма съмнение, че Димчевска има приноси за утвърждаване на библиотечната архитектура у нас и за разбирането ѝ като специфичен дял от архитектурата, за успешното развитие на която е необходимо добро сътрудничество между архитекта и библиотекар специалист.

Публикуваната през 1971 г. книга „Вътрешна архитектура на библиотеките” [11] – съвместен труд на Здравко Дафинов, библиотековед, и Камен Георгиев, архитект, – отново потвърди необходимостта от активно творческо сътрудничество и съчетаване на представители на двете професии. При прегледа на библиографията към книгата установих, че двете публикации на М. Димчевска не са посочени, а в нея българската библиотечно-архитектурна мисъл е представена само с една публикация на Татяна Киркова [12, с. 61–77] от 1965 г., в която авторката прави доста обширен преглед на новите тенденции в библиотечната архитектура по света, която взема значителни размери, особено след големите разрушения в много страни, предизвикани от Втората световна война.

Възможно ли е З. Дафинов да не е познавал публикациите и възгледите на М. Димчевска? Едва ли. Той беше много информиран и знаещ колега. По-скоро смятам, че съображенията му са имали политически характер. Димчевска е била известна като поклонничка на англо-американ-

ската библиотечна система, поради което е била принудена да напусне Народната библиотека, въпреки че е била изключително ерудиран специалист. В края на 1964 или 1965 г. тя заминава за САЩ и не се завръща до края на живота си. „Невъзвръщенец“ в онези години беше повече от тежка присъда. Самият Дафинов е бил доста „неблагонадежден“, поради което вероятно е решил, че ще си навлече неприятности, ако включи в библиографията към книгата си публикациите на Димчевска, които и днес издават завиден професионализъм и отразяват постиженията и практиката в областта на библиотечната архитектура на т.нар. капиталистически страни през XIX и до края на 30-те години на XX в., които до края на 90-те години поради сериозните идеологически различия и тежката „желязна завеса“ останаха недостъпни и неизвестни за широката библиотечна общност у нас.

Въпреки това публикациите и възгледите на Димчевска представляват ценен принос в областта на библиотечната архитектура в България, която и днес остава слабо позната научна област в страната ни, в която през последните 30 години не е построена нито една нова библиотека, а старите имат нужда от сериозни ремонти, за които държавата ни се оказва мащеха и библиотеките никога не станаха неин приоритет.

Библиография

1. *Слово*, № 2291, 3 февр. 1930.
2. *Бълг. книга*, 1930, № 1.
3. ЦИА, ф. 370к, оп. 2, а.е. 863, л. 4.
4. Димчевска, М. Строителни принципи на американските и английските библиотеки. // *Изв. на Инж.-арх. камара*, 1938, 25 юли, № 14, с. 239.
5. ЦИА, ф. 370к, оп. 2, а.е. 863, л. 3.
6. Пак там.
7. Димчевска, М. Цит. съч.
8. Боров, Тодор. Как бе построена Народната библиотека : Страница от културната история на Нова България. // Боров, Тодор. Книга и литература : Студии, статии 1923–1980 и малко спомени. – София, 1981.
9. Строежът на Народната библиотека : Проучванията, които ще се правят в чужбина. // *Зора*, № 6040, 3 авг. 1939.
10. Строежът на Народната библиотека : Конференцията при м-р Филлов: Завършването на плановете за постройката : Строежът започва на 1 април т.г. // *Зора*, 7 февр. 1940.
11. Дафинов, Здравко и др. Вътрешна архитектура на библиотеките. // Здравко Дафинов, Камен Георгиев. – София : Техника, 1971, 155 с. : с ил.

12. **Киркова, Татьяна.** Съвременни насоки в строежа на големи научни библиотеки. // *Изв. на НБКМ и Библ. на СУ „Св. Климент Охридски“*, IV(X), 1965.

**МАРГАРИТА ДИМЧЕВСКА И ПРОБЛЕМЫ
БИБЛИОТЕЧНОЙ АРХИТЕКТУРЫ**

Мария Младенова

Резюме

На базе новообнаруженных документов и публикаций Маргариты Димчевской – библиотековеда, педагога и международного деятеля, единственной болгарки, закончившей библиотековедения в Лондонском университете в 1925 г., рассмотрены ее взгляды на библиотечную архитектуру, которую она знает как настоящий архитектор и находится в числе немногих в Болгарии, посвященных в этой научной области. Ее познания являются результатом ее исследований архитектуры сотен библиотек в США, англии, Франции и Италии на протяжении многих лет. Настоящая статья является частью более большого исследования жизни Димчевской и ее вклада в развитие болгарского библиотековедения.

**MARGARITA DIMCHEVSKA AND PROBLEMS
OF THE LIBRARY ARCHITECTURE**

Maria Mladenova

Abstract

On the basis of new-found documents and publications of Margarita Dimchevska – library scientist, pedagogue and internationalist, the only Bulgarian woman graduated from the University of London in 1925 with a degree in Library Science, her points of view on library architecture are disclosed. She is among the few in Bulgaria who are initiated into this scientific field, which she is familiar with as a real architect. Her knowledge is the result of her studies of library architecture of hundreds of libraries in the USA, England, France and Italy throughout the years. The article is a part of a bigger study of Dimchevska's life and her contribution to the development of the Bulgarian library science.